

Rüştü Bozkurt

rustu.bozkurt@dunya.com

İçi boşaltılmış "değer kavramı" kalkınmanın önündeki tuzaktır

Hiçbir nesil, hiçbir tekil insan değer sistemini sıfırdan, kendi çabasıyla yaratamaz. Değer sistemleri iletişimle etkileşimle ve diyalogla başkalarını ikna ederek ya da başkalarına ikna olarak belli bir uzlaşmaya vararak oluşturulur. İnsanlar içinde doğdukları değer sistemlerini olgunlaştırır içselleştirir.

Çin halkının binlerce yıllık akıl birikiminden süzerek söylediği "Tanrı seni büyük dönüşüm dönemlerinde yaşatsın" bedduası yaşadığımız günlerde çok sayıda insanın zihnini kurcalıyor olmalı. İnsanoğlunun uzun tarihinde az sayıdaki büyük dönüşümlerden birinin tam ortasındayız. Öylesine bir zaman kesitindeyiz ki kuramların geçerliliklerini yitirdiği, karar çerçevelerinin yok olduğu, sığınacak ideolojilerin kalmadığı, inançların bile alabildiğine sorgulandığı endişe, korku ve kaygılar cangılına dalmış gibiyiz.

İnsanlar endişelenmek, kaygılanmak ve korkmakta haklı; çünkü bir süper gücün lideri, "Black Jack" lakaplı General John Pershing'in Pilipinler'in Moro adasında, Müslüman ayaklanmacıların 50'sini yakalaması, 49'unu domuz kanına batırılmış kurşunla infaz etmesi ve birini olanları anlatması için salıvermesinin öyküsünü örnek göstererek, Cengiz Han'ın, Timur'un, Kazıklı Voyvoda III. Vlad Tepes'in yapabildiklerini, Ortaçağ ve öncesinin "korku dağları bekler" anlayışını "çıkış yolu" olarak gösteriyor.

İçinde yaşadığımız zamanın en önemli sorunu, "değerler kavramının" içinin boşaltılmasıdır. Müslümanlık adına günahsız insanları katleden DEAŞ militanları ile Trump'un algı ve anlayışı arasındaki benzerlik kaygıyı, endişeyi ve korkuyu besliyor.

İnsanlık adına bir şeyler yapmak istiyorsak, değerlerimizi sorgulamalı, değer kavramının içeriğini doldurmalıyız.

Eğitim sistemini tasarlarken

Noam Chomsky gördüğü aksaklıkların, sözünü dudaktan, gözünü budaktan sakınmadan üstüne giden bilim insanı ve aktivistir. "Aydın" nitelemesinin hakkını verenler arasında ilk sıralarda yerini alır. Çok değişik alanlarda düşünmektedir; düşüncelerini de bütün insanlıkla paylaşmaktadır.

Chomsky, bir dizi eğilimin "kuralları değiştirdiği" günümüz dünyasında eğitim ve öğretim sistemi üzerine de kafa yormuş, eğitim sistemlerini tasarlarken sekiz alanda "kuramsal çerçeveleri" netleştirmek gerektiğini söylemiştir (*) .

Değerler sisteminin kavram içerikleri üzerinde uzlaşmamız, etkin bir kalkınmanın itici gücünü oluşturur. Gelin hep birlikte içi boşaltılan ve anlam kaybına uğratılan değer kavramını toplumsal enerjinin israfının aracı olmaktan çıkaralım, maddi ve kültürel zenginlik üreterek insan yaşamını kolaylaştırmanın aracı haline getirmenin ortak mücadelesini yapalım.

"Değer kuramı", diğer kuramların içinde öncelikli olandır ve ilk sıradaki yerini alır. İnsanoğlu kendi iyiliği için ürettiği değerleri anlatan kavramların içinin boşaltılması nedeniyle, tehlikeli bir kuşatma altındadır: "Biyolojik, ekonomik, estetik, ahlâki ve inanç değerlerine (**) ilişkin kavram ve terimler anlamsızlaştırıldığı için yaşamın bütün alanlarında ayrıştırıcı ve çatışmacı eğilimler güç kazanmaktadır.

Yaşam düzlemleri

Büyük tiyatrocu Konstantin Stanislovski' nin saptadığı yaşam düzlemlerini belirleyen de değerlerler sistemidir: Dışsal düzlemimiz, sosyal düzlemimiz, edebi düzlemimiz, psikolojik düzlemimiz , fiziksel düzlemimiz, yaratıcı duygular düzlemimiz (***) gibi.

Eric Almquist, John Senior ve Nicolas Bloc, değer sisteminin bileşenleri üzerinde çalışmalarında otuz bileşenden söz eder: Çabayı azaltma, sorunları ortadan kaldırma, kalite, maliyetleri düşürme, çeşitlilik, duygusal çekicilik, bilgi paylaşımı, zaman kazancı, basitleştirme, riskleri azaltma, organize etme, eklemleme, bağlantı, iyilik, sağaltıcı değerler, eğlence, çeşitlilik, erişim sağlama, kaygı azaltma, ödüllendirme, nostalji, tasarım, ortak değer, motivasyon, kalıcılık, aidiyet, umut verme ve kendini gerçekleştirme.

Bu değerler de kendi aralarında, fonksiyonel olanlar, duygusallık içerenler, hayatı değiştiren ve sosyal etki yapanlar diye kategorilere ayrılır.

Bütün insanlar bir önceki kuşakların "değer sistemlerini" devralır. Atilla Yayla'nın altını çizdiği gibi, devraldığımız değerler olduğu gibi ya da belli ölçülerde geliştirerek benimsenebilir; bir sonraki nesle aktarılır. Hiç bir nesil, hiç bir tekil insan değer sistemini sıfırdan, kendi çabasıyla yaratamaz. Değer sistemleri iletişimle, etkileşimle ve diyalogla, başkalarını ikna ederek ya da başkalarına ikna olarak, belli bir uzlaşmaya vararak oluşturulur. İnsanlar içine doğdukları değer sistemlerini olgunlaştırır; içselleştirir.

Bilinçle değer sistemlerinin farkında olan insan sayısı sınırlıdır. Değerlerin çoğu, sıradan davranış kuralları olarak izlenir; benimsenir ve aktarılır. Bu açıdan bakıldığında, değer kavramlarının içerikleri toplumsal enerji yaratmanın önemli bir etkenidir.

Dijital dönüşümün maliyeti

Uygulamacıların değer bileşenlerine verdiği öncelikleri araştıranlar da "kalitenin" yüzde 20'lik bir ağırlığı oluşturduğunu saptıyor. İkinci sırada "çeşitlilik" yer alıyor; sorgulamaya katılanların yüzde 16'sını oluşturuyor. "Maliyet düşürme" bileşeni yüzde 8'lik paya sahip. "Sorun çözme" bileşeni ise yüzde 6 düzeyinde. Dört bileşen, belirlenen otuz bileşen arasında yüzde 50'lik bir ağırlık oluşturuyor.

Dijital dönüşümün getirdiği yeni maliyet oluşumunda ağırlıklar da hızla değişebilir. Walter Isaacson da Geleceği Keşfedenler başlıklı kitabında Dijital Çağ'ın bağlanma, erişim, iletişim kurma, etkileşim ve işbirliği yapma ve topluluk oluşturma alanında yarattığı ihtiyaçları dikkate aldığımızda değer bileşenlerinin algılanmasındaki ağırlıklar da değişebilir.

Ülkemizde çok sık kullanılan "muhafazakar ve devrimci değerler" kavramıyla ilgili basit bir test uyguluyorum: Kendini muhafazakar olarak tanımlayanlara, "Muhafaza etmek istediğin değerlerin bir listesini yapın ve içeriklerinde nelerin yer aldığının yazın" diyorum. Aynı işlemi kimliğini "devrimci değerlerle" tanımlayanlara da uyguluyorum. Yazıya dökülen yanıtlar gösteriyor ki kendilerini birbirinden farklı gören bu insanların "birleştikleri değerler", "ayrıştıkları değerlerden" çok fazla… Ayrışan değerler, önce genel bir "ibadet ve kıyafet" alanına iniyor; referans kaynaklara dayalı açıklamalarla üzerine gittiğinizde çok dar bir alana sıkışıp kalıyor. Böylesine dar bir alan için harcanan toplumsal enerji büyüklüğünü düşündüğünüz zaman şaşırmamak imkansızlaşıyor.

Kalkınma, değerler ve kaynaklar üzerine inşa edilen bir olgudur. Değerler sisteminin kavram içerikleri üzerinde uzlaşmamız, etkin bir kalkınmanın itici gücünü oluşturur. Gelin hep birlikte içi boşaltılan ve anlam kaybına uğratılan değer kavramını, toplumsal enerjinin israfının aracı olmaktan çıkaralım, maddi ve kültürel zenginlik üreterek insan yaşamını kolaylaştırmanın aracı haline getirmenin ortak mücadelesini yapalım. Değer kavramını uluorta kullananlara, kavramlardan ne anladıklarını yazmalarını, içeriklerine yükledikleri değerleri açıklamalarını isteyelim. Böylece, kavramlara yüklenen yanlış değerler nedeniyle ortaya çıkan gereksiz çatışmaları en aza indirebiliriz.

Birbirimizi daha iyi anlayabilir, aramızdaki mesafeleri daraltabilir ve somut projeleri tartışarak verimli sonuçlar üretebiliriz.

(*) Değer kuramı, bilgi kuramı, insan doğası kuramı, öğrenme kuramı, aktarma kuramı, toplum kuramı, fırsat kuramı ve uzlaşma kuramı.

(**) Biyolojik değerlerimiz, sağlık ve güçlü kuvvetli olmaya odaklıdır. Ekonomik değerlerimiz, mal-mülk sahibi olmaya yöneliktir. Estetik değerlerimiz güzeli ve çirkini ayırır. Ahlâki değerlerimiz, dürüstlük, erdemli olma, düzgün yaşamaya ilişkindir. İnanç değerlerimiz de doğuştan kazanılan ya da sonradan inanılan kutsallarımıza ilişkindir

(***) Dışsal düzlem, olaylar, olgular ve kurgulardır. Sosyal düzlem, sınıf, milliyet ve tarihsel ortamdır. Edebi düzlem, düşünceleri, tarzı, diğer yönleri kapsar. Psikolojik düzlem, duygular, iç aksiyon ve içsel karakterlerimizdir. Fiziki düzlem, fiziki hedef ve aksiyonları içerir. Yaratıcı duygusal düzlem, bireye özgü olandır.